

відомості щодо українських втрат. Такої позиції дотримувались Р. Тожецький, В. Шота й А. Щесняк, хоч вони й мали доступ до архівів. Підтвердження цьому — стаття Т. Ольшанського, який, послуговуючись лише опублікованими документами та працями (зокрема і згаданих авторів), ще 1989 р. спробував узагальнити інформацію про кількість українських жертв на Закерзонні. Він ствердив, що українські втрати в Польщі від осені 1944 р. до кінця 1947 р. склали близько 8—10 тис. полеглих та замордованих. Ще одним польським дослідником, який зробив нову спробу підрахувати українські жертви на Закерзонні, є Г. Мотика. За його даними, в 1943—1948 рр. на теренах сучасної Польщі загинуло близько 10—12 тис. українців. Т. Ольшанський, на відміну від Г. Мотики, не врахував півтори тисячі українців, які загинули на Холмщині навесні 1944 р., хоч і згадав про них у статті. Тому можна вважати, що дані цих дослідників загалом збігаються. Крім того, Г. Мотика опрацьовував безпосередньо архівні матеріали і міг порівнювати їх із широким колом наукових публікацій, яких ще не було, коли писав свою статтю Т. Ольшанський. Це дає підстави вважати, що на сучасному етапі відомості Г. Мотики найвірогідніші. Однак ні Т. Ольшанський, ні Г. Мотика не розокремлюють військових і цивільних жертв. Подальше дослідження власне цивільних втрат українців, заподіяних польськими військовими формуваннями на Закерзонні в 1943—1948 рр., може бути пов'язане з діяльністю Комісії розслідування злочинів проти польського народу.

Юрій Зайцев

ЖИТТЄВЕ ПЕРЕВЕСЛО БОГДАНА ГОРИНЯ

ПРИНАГІДНИЙ СПОМИН АКАДЕМІКА ІСАЄВИЧА

Наприкінці січня 2006 р., за десяток днів до власного 70-річчя, Богдан Горинь подарував автору цих рядків книгу «Не тільки про себе» — талановиту й ґрунтовно документовану оповідь не лише автобіографічного, а й узагальнюючого, дослідницького характеру з численними портретами його сучасників, зокрема самовідданих поборників комуністичного режиму. Показавши книгу академікові Ярославу Ісаєвичу, я поділився думкою підготувати до Богданового ювілею невеличку розвідку. Невимушена розмова про Богдана Гориня набула форми інтерв'ю.

Ярославе Дмитровичу! Ваші дослідження в царині української культури зумовили знайомство не лише з писемними, мистецькими та архітектурними пам'ятками минушини, а й з багатьма сучасниками — творцями духовних надбань народу. З Богданом Горинем, Вашим однолітком, Ви, безсумнівно, зналися. Розкажіть, будь ласка, про це докладніше.

Ми познайомились, коли я був молодшим науковим співробітником Інституту суспільних наук (до якого, як тепер стало відомо, Богдана не допустив КГБ), а він — науковим співробітником Музею українського мистецтва, теперішнього Національного музею імені митрополита Андрея Шептицького. Я часто відвідував музей, щоб попрацювати в унікальній збірці рукописів та стародруків, і не раз мав нагоду розмовляти з Богданом Горинем. Добре пам'ятаю, яке велике враження на мене робили розповіді вченого про власні дослідження з психології творчості — ділянки зовсім мені невідомої. Його виступи і статті на цю тему завжди були принциповими, доброзичливими до людей з іскрою Божою і непримиренними до примітивізму, безкрилого ремісництва. Оригінальність наукового мислення і глибоке знання сучасної науки, зокрема праць західноєвропейських філософів, забезпечували переконливість висновків.

Богдан Горинь дарує книгу «Не тільки про себе» Ярославу Ісаєвичу. Львів, Інститут українознавства. 2 липня 2007 р. Світлина Ю. Зайцева

Тому, попри свою молодість, Богдан став великим авторитетом для митців, літературознавців (крім, очевидно, тих, хто були прислужниками антиукраїнських сил, і просто бездарних людей — втім, часто це були ті самі особи). Я не знав у той час про ще одну величезну заслугу Богдана Гориня перед українським народом — збереження джерельної підстави для власних спогадів, рятування від випадкової загибелі і від нищення антиукраїнською владою листів діячів культури, протоколів дискусій та інших документів національного громадського і культурного життя. Завдяки цьому такою глибокою і важливою для науки й нашої суспільної свідомості стала книга «Не тільки про себе», перший том якої щойно вийшов друком.

Отже, перед Богданом Горинем відкривалася перспектива сягнути неординарних наукових висот і втішатися зорепадом почесностей, а він обрав небезпечний шлях опонента режиму. Як Ви оцінюєте його вибір?

Характерною рисою Богдана Гориня як науковця-україніста було поєднання великого таланту дослідника давнього і сучасного

мистецтва з небуденним талантом літературного критика. Викликають пошану наукові здобутки тих років, коли він одночасно з дослідницькою працею присвячував багато сил і енергії важкій і небезпечній підпільній діяльності, яка ввійшла в історію і засвідчила перед світом та наступними поколіннями невмирущість української ідеї. Саме ця робота Богдана Гориня і його нечисленних на той час однодумців започаткувала вирішальний етап вільного руху, який закінчився відновленням Національної Державності.

Вочевидь, про арешти серпня—вересня 1965 р. серед української інтелігенції стало відомо в наукових колах. Як поставилися працівники нашого інституту до цих подій?

У час, коли прокотилася перша хвиля репресій і стало відомо про арешт Богдана Гориня, більшість співробітників Інституту суспільних наук співчували репресованим, захоплювались їхньою сміливістю, відданістю рідному народові. Багато з нас говорили про це не лише в родинному колі, але й на роботі і всім знайомим, яким довіряли.

Чи не змінилося Ваше ставлення до Богдана Гориня після його повернення з концтабору? Адже чимало колишніх знайомих при зустрічі з ним переходили на інший бік вулиці.

Концтабір не зламав Богдана Гориня, не зменшив його творчого завзяття. Він допомагав молоді як тільки міг. Наприклад, 1981 р., працюючи у Львівській картинній галереї, став вимогливим, але й дуже доброзичливим керівником дипломної роботи моєї доньки Лесі — випускниці училища імені Івана Труша. Це були великі малювидла в коридорах школи № 34, присвячені дитинству Маркіяна Шашкевича. Думаю, що не тільки науковий рівень керівника, але й його знання психології творчості і людська доброта допомогли молодій мисткині стати на шлях творчого пошуку.

Імовірно, життєве кредо Богдана Гориня мало аналоги в історичній ретроспективі?

Як мені здається, Богдан Горинь однаково важливими вважав свою політичну діяльність і наукову та культурно-просвітницьку творчість. Мені він нагадує тих діячів національного

відродження доби Шашкевича, яких їхні сучасники в Чехії називали «будителями». Адже все, що він робить від 60-х рр. дотепер, спрямоване на пробудження національної свідомості і — ширше — на активізацію державницького потенціалу і творчих можливостей нації.

«КРУГЛІ» ДАТИ

Ювілеї існують, вочевидь, для того, щоб ми за щоденною круговертю подій мали змогу мовити щире слово про порядну людину. А якщо вона ще й національного виміру, то безпам'ятство — гріх перед сумлінням. 10 лютого 2006 р. в колишньому будинку Центральної Ради УНР (нині — Будинок вчителя) в Києві відбулись урочистості з нагоди 70-ліття Богдана Гориня та презентація книги «Не тільки про себе». Відкрили вечір Петро Осадчук та Галина Левицька. Вступне слово виголосив лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка, друг ювіляра від 1962 р. Валерій Шевчук. Промовці Дмитро Павличко, Іван Драч, Євген Пронюк, Дмитро Степовик, Михайло Горинь, Олег Гринів, ген. Микола Мельник, інші офіційні особи, друзі, колеги охарактеризували високі людські, духовні, творчі й політичні якості Б. Гориня, а також сказали про неординарну літературно-художню, пізнавальну й історієзнавчу цінність його нової книги.

Прослуховую аудіозапис попереднього Богданового круглоріччя в Національному музеї українського мистецтва у Львові 10 лютого 1996 р. Академічно витримане і водночас по-дружньому щире слово проф. Миколи Ільницького, розповідь про місце Богдана Гориня в буремному шістдесятництві як апробація ґрунтового дослідження молодого й талановитого науковця Тараса Батенка, виступи гостей, друзів. І відповідь ювіляра: «Дорога мамо, дорога дружино, дорогі брати, дорогі близькі і рідні, а ви всі мені близькі і рідні. Пригадайте, як селяни крутять перевесло. Аби тугіше. Отак і життя всіх нас крутило. Кого більше, кого менше, але усі відчули оті потиски життя. А якщо брати час, то він крутив також свої перевесла і скручував цілі епохи, події, імена людей. За великим рахунком ми усі — стеблини у цьому перевеслі. А що роблять історики, мистецтвознавці, дослідники літератури. Вони розплітають

оті перевесла, витягують стеблину по стеблині, деякі кидають під ноги (це залежить від кон'юнктури), а деякі підносять угору, ставлять поруч них одних або інших, декого відсувають. І я також більш як 30 років розплітав те перевесло, де був заплутаний життєвий і творчий шлях Івана Севери [...]

Доля не тішила мене ювілеями, і її «круглі» дати міцно зафіксувались у моїй свідомості. Одна з перших — то було 30-річчя, тоді мені було страшенно холодно, бо був я в одиночній камері та ще й не одягнувся, бо брали мене влітку і ніхто не думав, що треба буде сидіти в лютому. В 40 років мені було дуже добре й тепло, я мав два котли: з лівої сторони водяний, а з правої — паровий. Між ними я почував себе знаменито і працював над книжкою про Івана Северу. Котельня для інтелігента — це унікальна можливість для праці. У 50 років також було мені дуже затишно. Я справляв роковини в картинній галереї разом з працівниками, а директор навіть указ видав з подякою за сумлінну працю. Це була перша моя нагорода»¹.

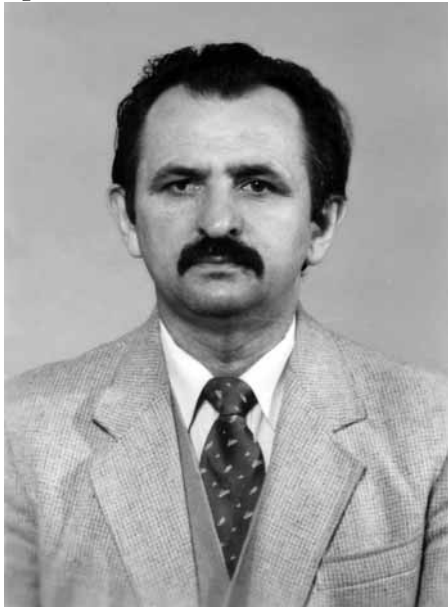
КРЕДО

8 листопада 2004 р. Чаюємо в затишному Богдановому помешканні на Прирічній у Києві. Розмовляємо на диктофон.

Пане Богдане! Як Ви себе ідентифікуєте як особистість в українському русі опору? Вас слід називати шістдесятником, опозиціонером чи націоналістом?

Я часто думав над поняттями «революція», «революціонер» і став послідовним противником революції як такої, і ніколи б не називав себе революціонером. Багато думав над основним законом природи, яким є еволюція, поступальний розвиток, який йде крок за кроком. Як росте, скажімо, дерево? Спочатку зав'язується його крона, через якийсь час воно цвіте, дає плоди, і це нормальний еволюційний процес. Я подумав, якщо є «революція» і «революціонер», то від слова «еволюція» теж повинно бути якесь похідне. І я себе зараховую до послідовних еволюціонерів — термін, який я ввів у вжиток. Таким чином, з приводу моїх поглядів на державне будівництво і на

¹ 60-річчя Богдана Гориня. Аудіозапис Юрія Зайцева від 10.02.1996 р.

Богдан Горинь

розвиток української історії, вважаю, що багато було допущено помилок у тому плані, що хотілося все і негайно. Все і негайно зробити неможливо. Кожне явище повинно визріти і зреалізуватись...

Навіть у нашій сучасній ситуації я схильний до думки, що еволюційні процеси йдуть нам більше на користь, ніж процеси відверто революційні. Наприклад, на чотирнадцятому році незалежності виступає кандидатом у президенти Ющенко, і національна свідомість прокидається аж за Дніпром. Стається те, що було немислимо за всю нашу довгу історію. Ми завжди мали одні настрої до Дніпра й інші на-

строї за Дніпром. А тут раптом Полтавська, Харківська, Чернігівська області дають майже такі ж результати, як центр України, як Київ. Київ навіть зрівнявся з Галичиною в підтримці. Це наслідок послідовних еволюційних процесів у свідомості нашого народу, у свідомості кожного громадянина. Отже, підсумовуючи свою відповідь на Ваше питання, я скажу, що належу до людей, які сповідують еволюційну теорію, називаю себе еволюціонером.

Але є дві стадії еволюції: одна річ, коли ми споглядаємо процеси і не втручаємося в них, і ті процеси можуть іноді засихати, як засихає дерево на поганому ґрунті. Але коли ми до еволюції будемо ставитися свідомо і будемо її стимулювати, то вона дасть прекрасні результати. Це так, як дає прекрасні плоди дерево, яке ми підливаємо, даємо йому відповідний харч, оберігаємо від шкідників.

Що стосується національного світогляду, я твердо стою на позиції української національної ідеї, буду їй вірний до кінця свого життя. Світогляд українця-патріота, українця, для якого розуміння ваги духовності нації і ваги держави для нації будуть завжди

тісно зв'язані. В цьому плані я є державником, який не уявляє собі нації без держави. Бо нація без держави — це нація завжди залежна, нація-колонія, нація-раб або нація, яку в різний спосіб експлуатують, одночасно руйнуючи її духовність. Тільки державна нація здатна відстояти свою самобутність і бути господарем на своїй землі.

Врешті, стосовно питань, які часто дискутуються: націоналіст я чи не націоналіст. Моя світоглядна позиція щодо місця громадянина в своєму народі така: я вважаю, що кожний, хто переживає за свою націю, хто думає про збереження її мови, її матеріальної і духовної культури, її економіки — ця людина може називати себе націоналістом. Але це не означає, що слово «націоналіст» треба носити записаним на чолі, бо я не сумніваюся в тому, що всі японці є націоналісти і всі китайці є націоналісти. Але їм не обов'язково це постійно декларувати, вони є нормальні громадяни, патріоти своєї вітчизни, і націоналізм їхній такий же органічний, як органічними є повітря, яким ми дихаємо, вода, яку ми п'ємо, і їжа, яку ми їмо. В цьому сенсі я також націоналіст².

ТВОРЧІСТЬ

Шлях у світ літератури й мистецтва відкрила Богданові Гориню його університетська дипломна робота «Питання психології творчості в праці Івана Франка “Із секретів поетичної творчості”». Її керівником був проф. Михайло Рудницький. У відгуку для захисту він написав, що це один із тих рідкісних випадків у його практиці, коли дипломну можна захищати як кандидатську дисертацію. А рецензент проф. Михайло Шаховський зазначив у виступі, що вона заслуговує на друк. Запрошений на захист ректор Євген Лазаренко, ознайомившись з роботою, сказав наприкінці М. Шаховському: «Віднесіть цю роботу в журнал “Жовтень” і скажіть редактору, що ректор рекомендує її до друку». Присутні привітали Гориня, а викладачі кафедри української літератури повідомили, що є думка скерувати його на працю в Інститут суспільних наук. Та радість була передчасною. Начальник університетського спецвідділу КГБ Валентин Кравченко викликав Гориня

² Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева з Богданом Горинем від 07.11.2004 р.

й сказав викинути з голови ілюзії про роботу в Інституті: «Поїдете в Кіровоградську область». Життя, щоправда, внесло свої корективи, бо завідувач Кіровоградського облвню заявив, що не має, куди подіти своїх випускників, і дав відкріплення. А скорочений варіант дипломної наступного (1960) року все ж був опублікований у «Жовтні»³.

Непересічну творчу потенцію молодого мистецтвознавця і літературного критика засвідчує бібліографія з 32 статей, опублікованих у журналах «Зміна» (4 статті) та «Жовтень» (5 статей), львівських і республіканських газетах, зокрема в «Літературній Україні», «Молоді України», у канадському тижневику «Українське життя». Цей перелік подав В. Чорновіл у книзі «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» про кагебістське полювання на нонконформістську інтелігенцію в середині 1960-х рр⁴.

Фаховий підхід до написання дипломної роботи допоміг Богданові ґрунтовно опрацювати проблему «Питання психології художньої творчості», з доповідями на таку тему він часто виступав у творчих колективах. Президія Спілки письменників України запросила його прочитати лекцію на семінарі-конференції молодих літераторів в Одесі у травні 1960 р. Був він також учасником ІV Всесоюзної наради молодих письменників у Москві в травні 1963 р. Щоправда, секретар Львівського обкому партії В. Маланчук Гориня зі списку викреслив, проте Олесь Гончар наполіг на його участі як одного з керівників наради. Тоді ж Б. Гориня запросили на подібну республіканську нараду до Одеси⁵.

Цими ж роками Б. Горинь розпочав досліджувати проблеми «Шляхи розвитку мистецтва за роки УРСР», «Боротьба течій і напрямків у мистецтві 1920—1930-х років», замислив монографію про художника Опанаса Заливаха, поетів Івана Драча та Миколу Воробйова, скульптора Івана Северу. Частина замисленого він реалізував у концтаборі, решту — після повернення у «велику зону».

³ Горинь Б. *Не тільки про себе*. — К.: Пульсари, 2006. — С. 78–83.

⁴ *Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців») / Збірник матеріалів, уклад В. Чорновіл*. — Львів: Меморіал, 1991. — С. 37–38.

⁵ *Психологія творчості митця // Літературна Україна*. — 1962. — 27 лист.; *Речмедін В. Місяць плідного навчання // Літературна газета*. — 1960. — 24 черв.; *Донець Г. І рости, і діяти // Молодь України*. — 1963. — 8 черв.

ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Студентські роки Богдана Гориня припали на час переходу від сталінщини до так званої хрущовської відлиги з дозованою демократією. Це зумовило зміну тактики національно-визвольної боротьби, перехід її на новий рівень. Безперспективність насильницьких дій зробилась очевидною. Зброєю мало стати слово. На осмислення процесів, що визрівали, Богдана нашттовхнула переможна ненасильницька антиколоніальна боротьба індійського народу. Настільною його книгою на довгі роки стало «Мое життя» Махатми Ганді. З'явилася нова генерація творчої інтелігенції: Василь Симоненко, Ліна Костенко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Іван Світличний, Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Алла Горська. До них згодом приєдналися Василь Стус, подружжя Калинців, В'ячеслав Чорновіл, Іван Гель, Опанас Заливаха, Валентин Мороз, Михайло Горинь і багато інших. Богдан мав приятні стосунки з більшістю з них, а особливо дружні — з Іваном Світличним, Іваном Драчем, Дмитром Павличком, Валерієм Шевчуком, Миколою Ільницьким, Миколою Петренком, Софією Кораффою-Корбут.

Творчість нового покоління митців, названих згодом шістдесятниками, не вписувалася в канони соціалістичного реалізму і компартійного розуміння декларованої в радянській Конституції свободи слова. Цензура часто забороняла не лише окремі твори, а й будь-які публікації багатьох нонконформістів. Відповіддю на цей виклик стала поява самвидаву. Богдан Горинь брав безпосередню участь у доборі матеріалів для позацензурного друку, організував їх копіювання на друкарських машинках, забезпечував поширення цих творів в Україні та передавав за кордон.

Розуміючи, що можливості машинописного друку обмежені, Б. Горинь замислив створити підпільну друкарню. Спершу з допомогою відповідального секретаря газети «Поліграфіст» Львівського поліграфічного інституту Павла Чемериса дістав кілька кілограмів шрифтів, які передав братові Михайлу. А згодом молодий прозаїк Петро Дідович порадив йому сконтактуватися з братом Валерією Шевчука Анатолієм — лінотипістом Житомирської обласної друкарні. Богданова поїздка до Житомира була успішною, і невдовзі перші відбитки самвидавних творів він відвіз Іванові

Світличному до Києва. Але серпневі арешти 1965 р. перервали реалізацію цього проекту⁶.

Прилучився Б. Горинь і до спроб популяризувати творчість молодих легальними шляхами. У травні 1962 р. до Львова на запрошення Дмитра Павличка приїхали Іван Дзюба, Іван Драч і Микола Вінграновський. Богдан Горинь супроводжував гостей. Зустрічі з ними надзвичайно зацікавили молодь. Особливо бурхлива і масова зустріч відбулася 9 травня в шевченківській аудиторії Львівського університету. Автор цих рядків має власні незабутні враження від неї. Богдан розповів згодом, що ЦК КПУ дав вказівку не друкувати в газетах жодних матеріалів про київських візитерів, що й зробили партійні видання; а комсомольська «Ленінська молодь» такої вказівки не одержала й опублікувала статтю Б. Гориня «Так, це новаторство» з фотографіями І. Драча та М. Вінграновського. Під час зустрічі студентство проігнорувало вимогу якогось терміново посланого до Львова функціонера ЦК КПУ припинити ідеологічну «вакханалію». Розповідь гостей про діяльність київського клубу творчої молоді «Сучасник», а перед цим львівські зустрічі з його президентом Лесем Танюком та Аллою Горською стимулювали створення у грудні того ж року подібного клубу у Львові. Назвали його «Пролісок», президентом обрали Михайла Косіва, а віце-президентом — Богдана Гориня. Репресіями 1965 р. діяльність клубу була припинена⁷.

РЕЦЕНЗІЯ ВІД КГБ

Ще з університетської лави Богдан Горинь відчував щільну опіку КГБ, а згодом і стеження. Численні ознаки вказували на те, що розв'язка наближається. Безпосередньо арештові передували ось які події. Активним автором і поширювачем самвидаву був літератор і художник, колишній політв'язень (1937—1940) Михайло Масютко. Через хворобу матері він побудував хатину в Феодосії і там мешкав. Дружина Ганна була львів'янкою. Масютко часто бував у Львові, привозив свої гостро полемічні статті і передавав

Богданові для публікації у самвидаві. Запрошував його приїхати на відпочинок до Криму, але Богдан з обережності відмовлявся, радів, що Масютко поза підозрою. Познайомившись з Михайлом Горинем, Масютко запропонував і йому загостити в Феодосії. На початку серпня 1965 р. Михайло з дружиною вирушив до Криму. В той час, власне 9 серпня, КГБ вже порушив кримінальну справу «по факту виготовлення та розповсюдження документів антирадянського змісту в м. Львові» й послав свого працівника слідом за Михайлом до Криму. Вдаючи відпочивальника, той грав на пляжі з Михайлом у шахи. У Коктебелі Горині зустріли Дмитра Павличка з дружиною Богданою, Романа Іваничука й Івана Драча та гуртом завітали до Масютка, який похвалився величезною збіркою нелегальних матеріалів. 26 серпня «інтелігентний» шахіст супроводжував подружжя Горинів у поїзді на Львів; у Красному він запропонував їм пересісти в кафебітську «волгу». Того ж дня біля входу в Музей українського мистецтва затримали Богдана Гориня. За кілька днів заарештували й Михайла Масютка⁸.

Відбулися численні обшуки. Що підлягало вилученню, ілюструє протокол обшуку 27 серпня в батьківському помешканні братів Горинів у Ходорові. Це, зокрема, календар «Просвіти», брошура Василя Щурата «Життя і творчість Шевченка» (Львів, 1914), книги Антона Крушельницького «Іван Франко», Єрусалема «Психологія», Дмитра Дорошенка «Пантелеймон Куліш», Івана Крип'якевича «Історія української культури» (Львів, 1937), Михайла Грушевського «Хмельниччина» (Львів, 1901), Михайла Яцкова «Далекі шляхи» (Львів, 1917), Василя Сімовича «Листування Лесі Українки з Маковієм», а також машинописи віршів Василя Стуса, 128 листів на ім'я Богдана Гориня, 17 загальних зошитів з рукописами, 9 зошитів різноманітних записів, 4 записники, щоденник, який починається словами «Ну й встругнув Павличко...» і закінчується — «...справді, так буде краще», листи невідомих авторів на 119 аркушах, 136 фотокарток і навіть релієф із гіпсу «Облога Хустського замку народним героєм Миколою Шугаєм»⁹.

⁶ Горинь Б. *Не тільки про себе*. — С. 332–340.

⁷ Див.: Зайцев Ю. *Ті, що не мовчали // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Упоряд. В. Квітневий*. — Львів: Каменярь, 2003. — С. 79–80.

⁸ Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева з Михайлом Масютком від 30.07.1994 р.

⁹ Протокол обыска у гр-на Гориня Николая Михайловича 27 августа 1965 г. // Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Слідство тривало понад сім місяців. На той час Львівський обласний суд уже позбавив волі Михайла Масютка (три роки тюрми і три роки концтаборів), Івана Геля (три роки таборів) та Ярославу Менкуш (два з половиною роки, але Верховний Суд скоротив термін до одного року). Врешті 13—18 квітня відбувся процес над Михайлом Горинем, Богданом Горинем, Михайлом Осадчим та Мирославою Зваричевською. 15 квітня до Львова прибули Іван Драч, Ліна Костенко, Микола Холодний та В'ячеслав Чорновіл, а наступного дня — Іван Дзюба. Вони разом з львів'янами пікетували приміщення суду, кидали підсудним до ніг весняні квіти. Львівські письменники надіслали до суду клопотання про взяття на поруки Богдана Гориня. Його підписали Ірина Вільде, Роман Іваничук, Володимир Лучук, Роман Лубківський, Степан Трофимук, Яків Стецюк та Еммануїл Мисько (усіх їх було згодом покарано). Але суд проігнорував звернення. Вироком від 18 квітня 1966 р. М. Гориня засудили на шість років таборів, Б. Гориня — на три, М. Осадчого — на два. М. Зваричевську позбавили волі на вісім місяців, тобто на час перебування під слідством¹⁰.

У вирокі читаємо: «Підсудний Горинь Богдан на протязі 1964-1965 рр. від свого брата підсудного Горинь Михайла та інших джерел діставав антирадянську націоналістичну літературу, давав підсудним Зваричевській, Осадчому, свідкам Ірині та Ігорю Калининям, Масютку, Світличному, Влязлу, Садовській, Ольхом'як, які за його завданням розповсюджували антирадянську літературу шляхом перефотографування, розмноження на друкарській машинці, спеціально закупленій для цього Горинем Михайлом, на друкарських машинках Осадчого та деяких державних установ [...] Як видно із змісту літератури, яку розповсюджував Горинь Богдан і інші підсудні, то така є наклепницькою, ворожою, націоналістичною писаниною, що порочить радянський державний і суспільний лад, закликає до повалення радянської влади»¹¹.

Невдовзі Б. Гориня з дерев'яною студентською валізою, яку спакувала його мама, етапували в мордовський табір № 11 у селищі Явас.

КОНЦТАБІРНА ВОЛЯ

Як це не дивно, але попри всі знущання табірної адміністрації, попри карцери та внутрішньотабірні в'язниці — БУРи (з рос. — «барак усиленого режима»), виснажливу працю, голодування й протестні акції, засуджені почували себе духовно значно вільніше, ніж у «великій зоні». В товаристві таких інтелектуалів і титанів духу, як Михайло Сорока, Данило Шумук, Левко Лук'яненко, Іван Кандиба, Іван Гель, Валентин Мороз, Опанас Заливаха, Михайло Осадчий, Юрій Шухевич, дисидентів-євреїв Юлія Даниеля та Андрія Синявського, побратимів литовців, латишів, грузинів Богдан Горинь почувався розкуто й творчо наснажено. Зникла внутрішня цензура, думка звільнилася від ланцюгів остраху. Саме в таборі він написав і передав на волю працю «Життя і творчість Опанаса Заливахи на тлі шістдесятих років», підготував розвідку «Іван Драч. Спроба характеристики», статтю «Світло генія» про вагу творчості Шевченка в утвердженні українського національного духу, статті про Миколу Воробйова та Михайла Осадчого. Там же розпочав роботу над книжкою про скульптора Івана Северу, який у той же час волав до глухих у КГБ, щоб випустили Богдана Гориня на волю. Водночас він переконав товариша у неволі Івана Кандибу зібрати матеріали про їхню підпільну «Українську робітничо-селянську спілку», яку очолював Левко Лук'яненко. Ці матеріали він передав зі звільненим в'язнем Надією Світличній, а та — за кордон, і 1968 р. в мюнхенському видавництві «Сучасність» з'явилася книжка «Українські юристи під судом КГБ». А ще Б. Горинь був доповідачем на таємному зібранні з нагоди шевченкових уродин, читав свої статті табірним друзям, підтримував протестні акції¹².

27 серпня 1968 р. концтабірний реченець Богдана Гориня скінчився. Попереду були довгі роки невільничої волі. На святкуванні 60-річчя з цього приводу він сказав: «Мене виштовхали у “велику зону”. Проте завчасно. І це була велика прикрість. Бо тут продовжували тугіше крутити перевесло»¹³.

¹⁰ Див.: Зайцев Ю. Дисиденти: Опозиційний рух 60-80-х рр. // Молодь України. — 1991. — 21 трав.

¹¹ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі — Архів УСБУ ЛО). — Спр. П 19483. — Т. 3. — Арк. 240–241.

¹² Батенко Т. Опозиційна особистість: Друга половина ХХ ст. Політичний портрет Богдана Гориня. — Львів: Кальварія, 1997. — С. 81–88.

¹³ 60-річчя Богдана Гориня. Аудіозапис Юрія Зайцева від 10.02.1996 р.

ДОПИТИ 1972-ГО

У першій половині 1960-х рр., як згадувалося, Богдан Горинь плідно співпрацював з Іриною Калинець у справі передруку й поширення самвидаву. З цією метою він передав їй друкарську машинку «Москва», папір і копірку, тексти позацензурних статей. Під час слідства 1965—1966 рр. змушений був це визнати. А в січні 1972 р. велика друга хвиля репресій проти опозиційної інтелігенції накрила й Ірину. Богдана кілька разів допитували як свідка. Ось що він заявив на першому допиті 18 квітня:

«Після повернення з ув'язнення в кінці серпня 1968 року я проживав у місті Ходорові Жидачівського району Львівської області. Працював спочатку робітником у Роздольському хімічному комбінаті, а потім завідувачим читальним залом бібліотеки Ходорівського цукрового комбінату. З 23 березня 1972 року я працюю маляром у ремонтно-будівельному управлінні Львівського міськрембудтресту і проживаю у гуртожитку цієї установи по вул. Артема, 33.

16 лютого 1972 року в мене на квартирі з санкції прокурора Львівської області був проведений обшук, в процесі якого вилучені: мій рукопис, що починається словами: «Що є основним, визначальним в оцінці людей творчої праці», написаний мною в січні 1972 року в місті Ходорові на своїй квартирі, де я проживав в той час.

В середині січня цього року мені стало відомо про арешти представників творчої інтелігенції у містах Львові та Києві. Знаючи, що серед арештованих є люди творчої праці, люди, безсумнівно талановиті, серед них і такі, що часто виступали із своїми статтями у радянській пресі, я був схвилюваний чуткою про їх арешти і зафіксував свій емоційний стан у рукопису, вилученому у мене під час обшуку [...] Щодо антирадянської діяльності Ірини Калинець у 1965 році чи пізніших роках, мені нічого не відомо»¹⁴.

На третьому допиті 3 червня Б. Горинь знову наполягає: «Хочу зазначити, що мені не відомо жодного факту розповсюдження Іриною Калинець антирадянської націоналістичної літератури ні в 1965 р., ні в пізніших роках. Непорозуміння про наші стосунки і

зустрічі, які, до речі, були дуже рідкісні та епізодичні, повинні бути зараз усунені. А тому ще раз зазначаю, що жодної машинки марки «Москва» Ірині Калинець я не передавав, а також не передавав вищезазначених документів для передрукування»¹⁵.

Викликаному свідком на суд над Іриною Калинець Б. Гориню головуєчий на процесі Є. Крючков-Дворецький роз'яснив обов'язок свідка повідомити все, що він знає у справі, та попередив про кримінальну відповідальність за ст. 178 ч. 2 і 179 кримінального кодексу УРСР за дачу неправдивих показів і за відмову свідчити. У відповідь Б. Горинь заявив: «На запитання відповідати відмовляюся у зв'язку з тим, що суд закритий». Ці ж слова він повторив прокуророві П. Куценку¹⁶.

Наприкінці процесу прокурор звернувся до головуєчого: «Я прошу винести ухвалу про порушення кримінальної справи за ознаками ст. 179 КК УРСР проти Калинця Ігоря Мироновича, Гориня Богдана Миколайовича, Савронь Галини Борисівни за відмову від дачі показів в судовому засіданні по цій справі»¹⁷. І суд 2 серпня ухвалив порушити таку кримінальну справу та зобов'язав прокурора Львівської області провести попереднє слідство¹⁸. А Богдан Горинь 8 серпня надіслав Верховному Суду УРСР скаргу з обґрунтуванням бездоказовості й несправедливості жорстокого вироку Ірині Калинець — шість років концтаборів суворого режиму та три — заслання¹⁹.

Так Богдан Горинь і далі ходив по лезу ножа.

РУЙНАЦІЯ КОМУНІСТИЧНИХ ЗОН

КГБ й поза концтабором пильно слідкував за кожним кроком негамовного Б. Гориня. Йому було заборонено будь-що друкувати, виступати по радіо й телебаченню, на зібраннях. Переслідували й тих, хто мав з ним хоч якісь стосунки. До прикладу, 1973 р., коли Богдан одружився з львів'янкою Оксаною Худяк, відбулася

¹⁵ Архів УСБУЛО. — Спр. П 19483. — Т. 3. — Арк. 57.

¹⁶ Там само. — Т. 5. — Арк. 59–60.

¹⁷ Там само. — Арк. 101.

¹⁸ Там само. — Спр. П 19917. — Т. 1. — Арк. 204–205.

¹⁹ Там само. — Спр. П. 19483. — Т. 3. — Арк. 208.

¹⁴ Архів УСБУЛО. — Спр. П 19483. — Т. 3. — Арк. 43–46.

Богдан Горинь (ліворуч) з друзями-політв'язнями Іваном Гелем, Надією Світличною та Опанасом Заливахою на Форумі видавців. Львів, Палац мистецтв. 17 вересня 2004 р. Світлина Ю. Зайцева

нечисленна товариська вечеря; згодом усі, хто були присутні на ній, зазнали репресій: одних викликали на виховні бесіди до керівників, комуністів — у райкоми партії, інших звільнили з роботи, а Романові Іваничуку оголосили другу партійну догану. Першою його «винагородили» за організацію згаданого листовного звернення письменників на захист Б. Гориня перед процесом 1966 р.

Проте Богдан і надалі ігнорував приписи та профілактичні «бесіди» в КГБ. У грудні 1969 р. разом з іншими колишніми політв'язнями підписав заяву-протест у Президію Верховної Ради УРСР щодо чергових арештів і судів над Святославом Караванським, Василем Риваком та Степаном Бедрилом. Після підписання СРСР Підсумкового акта Гельсінкської наради з питань безпеки та співробітництва в Європі, коли пом'якшав задушливий внутрішньополітичний клімат, він включився в правозахисний рух: активно співпрацював з Українською Гельсінкською групою, допомагав координувати дії з московськими правозахисниками. З переходом 1976 р. на працю у Львівську картинну галерею в

Богдана з'явилися ширші можливості для контактів з опозиційно налаштованими людьми.

Задекларована 1985 р. Михайлом Горбачовим гласність і демократизація набирала обертів дуже повільно, а в Україні справа ще довго не посувалася далі від пропагандистських розмов. Не витримуючи цілеспрямованої дискримінації, утисків громадянських прав, Б. Горинь надіслав Генеральному Секретареві КПРС відповідну телеграму. Разом з керівниками галереї його викликали на «бесіду» до першого секретаря Ленінського райкому партії Юрія Курапова. Поводив Богдан себе гідно, наступально, заявляючи: «Кураповщина — день вчорашній». І ці слова виявилися пророчими.

1987 р. Богдан Горинь рішуче долучився до організованого опору комуністичному режимові: увійшов до редколегії відновленого чорноволівського журналу «Український вісник», працював в Українській Гельсінкській групі, став співзасновником політизованої Української Гельсінкської спілки, був співавтором її «Декларації принципів», очолив Львівську обласну організацію УГС, (1990 р. вона перетворилася у першу альтернативну комуністичній Українську республіканську партію). Того ж року його обрали до Верховної Ради УРСР, яка 16 липня проголосила незалежність України, підтверджену всенародним референдумом 1 грудня 1991 р. Почався новий державотворчий етап у житті Богдана Гориня, самовідданим учасником якого він є й донині.